

Fedinec Csilla

Magyarország az ukrán külpolitikában

1989 végén, Máltán, Gorbacsov kijelentette: a „Brezsnyev-doktrína halott”, ami azt jelezte, hogy a Szovjetunió nem fog katonai erővel beavatkozni a kelet-európai országokban és a szovjet tagköztársaságokban végbemenő változásokba. 1989-ben megkezdődött a szovjet csapatok kivonása a Varsói Szerződés tagállamaiból. Kezdetét vette a kelet-európai rendszerváltás. A szovjet katonákat kivonták a háborús gócpontokból is: Afganisztánból, Etiópiából, Mozambikból, Nicaraguából. A jaltai-potsdami nemzetközi viszonyrendszer értelmét veszítette, miután nem csak a szocialista tábor, de maga a Szovjetunió is felbomlott. Gyakorlatilag ettől az időszaktól kezdve beszélhetünk ukrán–magyar kapcsolatokról. A szovjet időszakban az ukrán köztársaság nem volt önálló szubjektuma a külpolitikának, noha a függetlenedés utáni időszakban az ukrán történelemnek ezt a vonatkozását is igyekeztek önálló fejezetként megjeleníteni – folytatva e tekintetben a szovjet hagyományt.¹

Az 1968-as prágai tavasz és az 1975-ös Helsink-i Záróokmány aláírása volt az a két nemzetközi esemény, amely Ukrajnán belül az ellenzéki mozgalmak megerősödését hozta. 1990-ben megsemmisítették a szovjet alkotmány 6. és 7. cikkelyeit, melyek az egypártrendszeret rögzítették. Az 1989–1990-es időszak rendszerváltó pártja az „Ukrajna Népi Mozgalma” (közkeletű nevén *RUH*) volt, melyet már 1988 novemberében elkezdett szervezni az Ukrajnai Írószövetség. Az 1990 márciusában megtartott választásokon a RUH több mint száz parlamenti helyet tudott megszerezni. Az utolsó ukrajnai szovjet parlamentnek tehát már nem csak kommunisták voltak a tagjai, de külön frakciók még nem alakultak. A RUH legfőbb érdeme, hogy a szovjet típusú ukrán parlament elfogadta az új választási törvényt, annak a társadalmi nyomásnak köszönhetően, ami a Mozgalom növekvő politikai erejéből következett. A választási törvény többszöri módosítása ellenére sem sikerült stabil politikai szerkezetet kialakítani. Az államfő, a parlament és a kormány hármásának a hatalmi egyensúlyért folytatott harca a stabilitást veszélyeztető, folyamatos bizonytalanságot eredményezett. Az ukrán parlamentet frakciók (egy adott párt képviselői), csoportok (különböző pártok szövetségeire lépett képviselői) és a függetlenek alkották.² Nyugati értelemben vett parlamenti többség először 2000-ben jött létre az ukrán parlamentben Leonyid Kucsma akkori államfő nyomására, ám csak rövid időre, mert a lehallgatási botrányba keveredett elnök veszített pozícióiból.³ (Az első ukrán államfő, Leonyid Kravcsuk korábban a szocialista Ukrajna első embere volt.) Kucsrát 1994-ben választották meg először; 1999-es újraválasztása előtt legfőbb riválisa, Vjacseszlav Csornovil rejtélyes autóbalesetben meghalt. A 2004-es elnökválasztást közfelháborodásra – „narancsos forradalom” – megismélték, akkor került hatalomra a jelenleg is regnáló Viktor Jucszenko. A parlament változó hatalmi szimpátiái ellenére,

minden ciklust ki tudott tölteni a 2006-os választásokig, 2007-ben azonban előrehozott választásokra került sor. A jelenlegi miniszterelnök, Julia Timosenko a 16. miniszterelnöke a független Ukrajnának, azaz 1991 óta ugyanennyi alkalommal történt kormányváltás is, más-más intézményi struktúrával, programokkal.⁴ Ennek figyelembevételével kell értelmeznünk a külpolitikát is. Az ukrán–magyar kapcsolatok új szakasza nem az ukrán állam függetlenedésével (1991) vette kezdetét, hanem az 1989. évvel indult, a gorbacsovi reformidőszak kiteljesedésének évétől. Az országon belül ekkor megalakulhatott a magyar érdek védelmi szervezet, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a két ország között pedig megnyíltak a határok.

A barátság almáskertje

A Szovjetunió időszakában a magánszemélyeknek rendkívül nehéz volt a határon átnyúló kapcsolattartás. A határ menti területeken csak személyi igazolvány felmutatásával lehetett jegyet venni az egyes települések között közlekedő autóbuszokra, vonatokra, s csak olyan személyeknek, akiknek az igazolványában a céltelepülés szerepelt állandó lakhelyként. Külföldre magáncélból két évente, csak közeli rokonhoz engedélyezték az utazást. Akinek nem volt külföldön rokona, az sportolóként, művészeti együttes tagjaként, vagy diplomata útlevelelre jogosult személyként juthatott el külföldre, illetve szervezett turistaúton vehetett részt. A szovjet–magyar határon egyedi jelenség volt az asztélyi–beregurányi Szovjet–Magyar Barátság Almáskert. A kapcsolattörténet sajátos esete ez, mivel a szovjet időszakban a határt Magyarország felé csak a csapi–záhonyi átkelőnél lehetett átlépni, mindenütt szigorúan őrzött szögesdrót állt. Az almáskertnél azonban minden évben egyszer megnyitották a határt, és pártvezetőkkel karöltve, az egyszerű tsz-tagok és kolhozisták szüretelték a gyümölcsöt.⁵

1989. március 1-jével a szovjet–magyar határon megnyíltak az első olyan határátkelő, amelyek a kishatárforgalmat biztosították. Azóta is folyamatosak a tárgyalások a határátlépés kérdéseiről. Magyarországnak a schengeni övezetbe történő csatlakozását megelőzően, diplomáciai lépések megtételére volt szüksége e határátlépési mód további fenntartása érdekében. A kishatárforgalomnak a kárpátaljai magyarság szempontjából ugyanis megkülönböztetett jelentősége van, hiszen 90%-uk a határ menti zónában él. (Hozzá kell azonban tennünk, hogy a kishatárforgalom valóban csak egy szűk határzónában való közlekedést tesz lehetővé, amely nincs tekintettel egyik oldalon, így Magyarországon sem, a rokonok-barátok lakóhelyére.)⁶ A magyar kormány részben saját sikerének tartja, hogy 2007 januárjától az uniós tagállamok, tisztán közösségi jogi keretek között, kishatárforgalmi megállapodásokat köthetnek.⁷ 2003. november 1-jétől az ukrán állampolgárok ingyenes, hosszú lejáratú vízummal jöhettek Magyarországra, a magyar állampolgárok viszont vízum nélkül utazhattak be az országba. Ez az aszimmetrikus működés a „lengyel modellt” követte – és később Magyarország eszerint alakította vízumpolitikáját Szerbia és Montenegró irányába is. 2008-tól azonban a schengeni szabályok érvényesek, némi könnyítésekkel.⁸ Ukrajna vízummentességének (az EU szempontjából) több akadálya van: rendezetlen határviszonyok Oroszországgal (az Azovi-tenger, a Kercsi öböl); illegális fegyverkereskedelem az ukrán–orosz határon; az a tény, hogy Belorusszia a mai napig nem ratifikálta az 1997-ben Ukrajnával megkötött határegyezményt, továbbá, hogy Ukrajna ázsiai, főleg afganisztáni, indiai, pakisztáni, Srí-Lanka-i,

bangladesi, kínai, üzbejisztáni és tádzsikisztáni illegális migránsok tranzitországa. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy Ukrajnából az illegális munkavállalók hatalmas tömegei áramlanak az Európai Unió országaiba. (Becslések szerint számuk öt és hétmillió közé tehető).⁹

Magyarország: a Nyugat

Az Ukrajna függetlenedését követő első években az ukrán fél egyértelműen pozitívan értékelt Magyarországot, elsősorban három fontos dolog miatt: Magyarország az elsők között ismerte el Ukrajnát és létesített diplomáciai kapcsolatokat vele;¹⁰ Magyarország volt az első ország, amellyel 1991. december 6-án jószomszédsági és együttműködési szerződést kötött (a szerződés 1993. június 16-án lépett életbe);¹¹ már 1991. december 4-én megnyílt Magyarország kijevi nagykövetsége, majd 1992. március 24-én, Budapesten nyílt meg Ukrajna első külképviselete.

A magyar–ukrán kapcsolatok következő szakaszát (1993–1998) az intenzív diplomáciai kapcsolatok jellemezték. Horn Gyula miniszterelnök 1995 májusában, Göncz Árpád köztársasági elnök 1996 novemberében, Martonyi János külügyminiszter 1998 októberében látogatott el Ukrajnába. Ukrán részről az alábbi politikusok jártak Magyarországon ebben az időszakban: 1993 februárjában Leonyid Kravcsuk államfő, 1995 decemberében Valerij Smarov védelmi miniszter, 1997 januárjában Hennadij Udovenko külügyminiszter, 1997 márciusában Olekszandr Moroz, a parlament elnöke, 1997 novemberében Valerij Pusztovojtenko miniszterelnök, 1998 áprilisában Borisz Taraszjuk külügyminiszter, végül ugyanazon év októberében Leonyid Kucsma államfő.¹²

A helyzet 1999-től két szempontból változott. Egyrészt 1999. március 12-én Magyarország felvételt nyert a NATO-ba. Az ezt követő jugoszláviai magyar szerepvállalás hivatalos budapesti értékelése szerint: „Magyarországnak alig néhány nappal a csatlakozását követően lehetősége nyílt szövetségi elkötelezettségének bizonyítására, miután a NATO a koszovói válság nyomán elindította jugoszláviai légi műveletét, amelyben Magyarország sokoldalúan támogatta a műveletben részt vevő NATO-erőket. A művelet sikerét követően őrző-védő kontingenssel azóta is részt vesz a koszovói béketámogató tevékenységben a KFOR-erők kötelékében.”¹³ Ukrán részről viszont ez a lépés megtorpanást okozott az ukrán–magyar kapcsolatokban: a két partner állam közül az egyik teljes jogú tagja lett az euroatlanti szövetségnek, a másik azonban ütközőzónába került. Mivel a magyar katonai részvétel nyomán az ukrán külpolitika számára nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország feltétel nélkül teljesíti Brüsszel, de elsősorban Washington elvárásait, Kijevben úgy gondolták: az ukrán–magyar kapcsolatok helyett Ukrajnának inkább az Ukrajna–NATO, illetve az Ukrajna–EU kapcsolatokra kell koncentrálnia.¹⁴

Másrészt nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország a kétoldalú politikai kapcsolatok terén minden kérdést összeköt a kárpátaljai magyarok ügyével, ami az ukrán–magyar államközi viszony egyik legfontosabb, de nem egyetlen területe. A hivatalos látogatások ezután sem maradtak el ugyan, ám a hangsúlyok megváltoztak. A továbbiakban a három fő tárgyalási területet a kereskedelmi-gazdasági kérdések, a regionális kapcsolatok és az állampolgárok személyes kapcsolattartása (utazási lehetőségei) képezték. A kedvezménytörvény, éppen az alapszerződésre való tekintettel, nem okozott diplomáciai bonnyodalmakat, mint Szlovákia vagy Románia esetében. Oreszt Klimpus budapesti ukrán

nagykövet kijelentette, hogy országa pozitívan és megértéssel viszonyul hozzá.¹⁵ A magyar kisebbség támogatási gyakorlatának jogi hátterét Ukrajnában a nemzeti kisebbségekről szóló törvény (a 15. és 17. cikkelyek), az államközi, hivatalközi egyezmények, valamint a kormányközi vegyes bizottságok biztosítják. Ukrajna fontosnak tartja, hogy államközi szinten s a magánérinkezésben is érvényesüljön a kapcsolattartás elve a területén élő nemzetiségek és anyaországaik között.¹⁶ A magyarországihoz hasonló módon (állami és társadalmi szervezeteken keresztül) érkezik támogatás Bulgáriából, Izraelből, Németországból, Lengyelországból, Oroszországból és más országokból.

Tulajdonképpen ez a magyar–magyar kérdésben való párbeszéd egyik legpozitívabb vonatkozása, hiszen több esetben látszatpolitizálásnak lehettünk tanúi. Ez történt például a Magyar–Ukrán Kisebbségi Vegyes Bizottság¹⁷ ajánlásaival kapcsolatban is. Az ukrainai kisebbségek és a határon túl élő ukrán közösségek problémáinak megoldásában fontos szerepet játszanak a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításával foglalkozó vegyes bizottságok (ukrán–magyar, ukrán–román, ukrán–szlovák), az Ukrajnába visszatérő deportált németek ügyeivel foglalkozó ukrán–német kormányközi bizottság, az ukrán–oroszkormányközi bizottság stb. Ugyanakkor a legtekintélyesebb ukrainai kisebbségi szakértő, Volodimir Jevtuh akadémikus szerint nem hagyható figyelmen kívül, hogy az állami végrehajtó apparátus etnikai-nemzeti ügyekkel foglalkozó hivatalainak állandó és rendkívül szerencsétlen átszervezése negatívan hatott a felsorolt bizottságok munkájára, valamint a megkötött egyezmények végrehajtására. Ennek következtében a mindenkori ukrán kormány asztalára nem kerültek olyan dokumentumok, amelyek valamilyen rendszer keretében tettek volna javaslatokat az ukrainai nemzetiségekkel és az ukrán diaszpórával kapcsolatos kérdésekben. Senki nem foglalkozik az egyezmények végrehajtásának ellenőrzésével, éppen ezért a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos kérdésekről folytatott diskurzusokban az egyezményt megkötő másik fél mindig előnyben van Ukrajnával szemben.¹⁸

Magyarország helyett: kárpátaljai magyarok

Az 1998-as, majd 2001-es nagy tiszai árvizek kapcsán, amelyek rendkívül súlyosan érintették Ukrajna nyugati határ menti zónáját, azon belül is – földrajzi helyzetüknél fogva – elsősorban a magyarlakta területeket, 2001-től a magas szintű kétoldalú találkozók addigi helyszínei közé bekerültek kárpátaljai települések is. A találkozók gyakran összekapcsolódtak a kárpátaljai magyarokat érintő szimbolikus eseményekkel. Így például 2002-ben Mádl Ferenc államfő és Anatolij Kinah miniszterelnök közösen avatta fel Beregszászon a Kárpátaljai Magyar Főiskola Kölcsey Ferenc Szakkollégiumát,¹⁹ majd 2007-ben Viktor Juscsenko államfő és Gyurcsány Ferenc miniszterelnök Csongoron a magyar iskola új épületét.²⁰

A szimbolikus politizálás részének tekinthetjük a kárpátaljai magyarok ügyének – főként a választási csatározásokhoz kötött – megjelenítését az ukrainai országos politikában. Jó példa erre, amikor Leonyid Kucsma államfő kárpátaljai autonómiáról beszélt, és 2001-ben megszületett egy törvény *Kárpátalja különleges (szabad) gazdasági övezetről*, amely (megtévesztő címmel ellentétben) mindössze 737,9 ha területre állapított meg különleges vám- és adórendet.²¹ Megemlíthetjük még Viktor Juscsenko 2007. szeptemberi látogatását az Ungvári Nemzeti Egyetemen, mely alkalomból egy különle-

ges ikerkötettel ajándékozta meg az egyetem diákjait s a magyar szervezetek jelen lévő vezetőit: az impozáns tipográfiájú könyv Petőfi Sándor verseinek ukrán, illetve Tarasz Sevcenko költészetének magyar nyelvű fordításait tartalmazta Sólyom László magyar és Viktor Juscsenko ukrán államfő személyes ajánlásával.²²

Ugyancsak szimbolikus politizálásként fogható fel a kárpátaljai magyaroknak a parlamenti választásokban való részvétele. A kárpátaljai magyar szervezetek számára belföldön legitimációs kérdést jelent a mindenkori parlamenti választásokon való szereplés, illetve annak eredményessége, külföldi, magyarországi viszonylatban pedig a Magyar Állandó Értekezleten való részvétel joga a tét. 1990-ben Fodó Sándor, a KMKSZ akkori elnöke indult a mandátumért, majd váratlanul visszalépett, és a szövetség nevében a szavazókat egy ukrán jelölt, Sepa Vaszil támogatására szólította fel, amit azok meg is tettek. 1994-ben a KMKSZ-ből kivált szervezetek Tóth Mihályt jelölték, aki nyerni tudott Fodóval szemben, nem utolsó sorban az utóbbi kampányának a szavazók táborában visszatetszést keltő, lejárató hangneme következtében. Újabb négy év múlva Tóth alul maradt az új KMKSZ-elnökkel: Kovács Miklóssal szemben. Ugyanekkor az Ukrajnai Szociáldemokrata Párt (egyesített) – USZDP(e) – listáján sikertelenül indult a teljesen háttérbe szorult Fodó Sándor. Ezért a lépéséért Fodót a KMKSZ etikai bizottsága elé idézték, minden különösebb következmény nélkül. Az USZDP(e) ezzel azonban nem vonult ki a magyar közéletből. A 2002-es választásokon Kovács Miklóssal, a KMKSZ támogottjával szemben Gajdos Istvánt, az USZDP(e) beregszászi elnökét indította, aki mögé felsorakozott az UMDSZ is. Kovács esélyeit csökkentette, hogy a jelöltek között szerepelt egy vele azonos nevű, a közéletben egyébként teljesen ismeretlen személy is, aki ezzel a névazonossággal nyilvánvalóan sok szavazatot elvitt. A sokadik átszámolás, fellebbezés, panasz, végül Legfelsőbb Bírósági döntés után Gajdos kapta meg a mandátumot. A botrányokkal övezett választásokkal kapcsolatban Hennagyij Moszkal, Kárpátalja akkori kormányzója annak a véleményének adott hangot, hogy Magyarország nyíltan felvállalta Kovács támogatását, ami közvetlen politikai beavatkozásnak számít, s nem az első eset, hogy ilyen közbelépés elmérgesíti az ukrajnai magyar szervezetek egymás közötti vitáit. A KMKSZ választmánya nyilatkozatban mondta ki: Gajdos győzelmét durva visszaélések, a szavazócédulák utólagos jogtalan megsemmisítése eredményezte, így a végeredmény nem felel meg a választók akaratának, illetve, hogy Kovács a 72-es körzet magyar többségű településeinek döntő többségében nagy fölényrel győzött, így a KMKSZ legitimitásához nem férhet kétség, az továbbra is a kárpátaljai magyarság legjelentősebb érdekvédelmi szervezete. A vita lényege a legitimáció körül forgott. A KMKSZ legfőbb érve az volt, hogy az UMDSZ, vele ellentétben, nem vett részt a választásokon, az általa támogatott parlamenti képviselő egy hatalmon levő ukrán párt képviselője. (Ha szó szerint vesszük a jelölést, akkor a szavazócédula megfelelő rovata szerint Kovács „önjelölt”, Gajdos az USZDP[e] jelöltje volt, civil szervezet ugyanis nem állíthatott képviselőjelöltet.) Gajdos a 2004-es ukrajnai államfőválasztás alkalmával megváltozott erőviszonyok közepette azonban átült a Szocialista Párt frakciójába, ami – leszámítva az UMDSZ-t – minden oldalról erősen megtépázta politikusi tekintélyét.

2006-ban, a választásokon való részvétel jogi feltételeinek megteremtése során, Kárpátalján megalakultak az első magyar pártok („KMKSZ Ukrajnai Magyar Párt” és az „Ukrajnai Magyar Demokrata Párt”). Közülük egyiknek sem volt reális esélye arra, hogy elérje a 3%-os parlamenti küszöböt, a 2007. szeptemberi előrehozott parlamenti választások alkalmával azonban mindkét magyar párt jelöltje felkerült egy-egy nagy párt

listájára. Kovács Miklós, a KMKSZ elnöke a 99. jelöltként szerepelt Viktor Juscsenko államfő *Mi Ukrajnánk Blokkjának* listáján, ugyanazon a listán, ahol a *Mi Ukrajnánk* kárpátaljai megyei tanácsi frakcióját vezető Mikola Vehesnek, az Ungvári Nemzeti Egyetem rektorának csak a 180. hely jutott. Tóth Mihály, a másik magyar párt tiszteletbeli elnöke a Szocialista Párt listáján a 11. helyre került. Meglepő a magyar pártok előkelő pozicionálása: sem a magyar szavazók számaránya,²³ sem pedig a magyar pártok kárpátaljai befolyása nem akkora, hogy ezt önmagában indokolná. Így vált a belpolitikai esemény egyben külpolitikaivá is.

Gazdasági érdekek hálójában

A 2004. évvel új fejezet kezdődött a két ország történetében – nemcsak Magyarországnak az Európai Unióhoz való tényleges csatlakozása kapcsán, hanem azért is, mert fordulat következett be a magyar–orosz kapcsolatokban, ami közvetlen hatással volt a magyar–ukrán viszonyra is.

A Szovjetunió felbomlása után a volt tagköztársaságok – a Baltikum kivételével – létrehozták a Független Államok Közösségét. Ezenkívül kisebb gazdasági társulások is alakítottak. Ilyen többek között az Eurázsiai Gazdasági Szövetség (Oroszország, Belorusszia, Kazahsztán, Kirgízia, Tádzsikisztán vámuniója), a GUUAM (Grúzia, Ukrajna, Üzbegisztán, Azerbajdzsán és Moldova), vagy a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködési Szervezet (Oroszország, Grúzia, Örményország, Törökország, Görögország, Bulgária, Románia, Moldova, Ukrajna stb.). Az Európai Unióval Ukrajna az alábbi euróregiók keretében működik együtt: Kárpáti (Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia, Ukrajna), Nyugat-Buh (Belorusszia, Lengyelország, Ukrajna), Alsó-Duna és Felső-Prut (Moldova, Románia, Ukrajna).²⁴ Magyarország részéről fontos lépés volt az EU szomszédságpolitikájához kapcsolódó Nyíregyházi Kezdeményezés beindítása 2001-ben, valamint ehhez kapcsolódóan 2003-ban az EuroClip/EuroKapocs Közalapítvány létrehozása.²⁵

Ukrajna az EU országai számára jelenleg elsősorban az energiahordozók tranzitja szempontjából fontos. Az orosz gáz több mint 80%-a három, Ukrajnán keresztül haladó fővezetéken jut el Európába. A 2004-es ukrajnai elnökválasztás után, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az ukrajnai politikának szerves része az európai tájékozódás, Oroszország kiemelten kezdte kezelni az egyéb szállítási útvonalak kérdését. Németországgal, Olaszországgal és Franciaországgal megállapodást kötött a tervbe vett észak-európai gázvezetéken, az Északi Áramlaton (*Nord Stream*) keresztüli szállításokról, illetve elhatározta az Oroszország és Törökország között a Fekete-tenger alatt húzódó Kék Áramlat (*Blue Stream*) vezeték meghosszabbítását Románián, Magyarországon keresztül Ausztriáig, Ukrajna megkerülésével. Később, miután Törökország visszakozott, az utóbbi neve Déli Áramlatra (*South Stream*) változott, s Magyarország után Bulgária is betársult. Mind az Északi, mind a Déli Áramlat projekt fő partnere az orosz Gazprom.

Az Európai Unió is kereste az alternatív megoldásokat, különösen, hogy az orosz–ukrán gáz(ár)vitának maga is szenvedő alanya volt. Oroszország a szövetségesnek tartott volt szovjet tagköztársaságoknak kedvezményes áron adja az energiát. Ha Ukrajna kilép ebből a szövetségből, akkor neki is a világpiacon kell megfizetnie. Az EU által tervbe vett Nabucco-vezeték Oroszországot elkerülve juttatná Európába a közép-ázsiai

és az iráni földgázt. A közép-ázsiai készletek nagysága azonban nem pontosan ismert, ezenkívül már itt is vannak orosz érdekeltségek. Iránba Vlagyimir Putyin orosz elnök személyesen ment el tárgyalni. (Sztálin teheráni tárgyalásai óta nem járt orosz vezető az országban.) 2008. február 28-án Gyurcsány Ferenc miniszterelnök és Vlagyimir Putyin államfő jelenlétében a moszkvai Kremben aláírták a Déli Áramlat gázvezeték magyarországi szakaszának megépítéséről szóló magyar–oroszmegállapodást. Az MTI jelentése szerint Gyurcsány Ferenc azt mondta az aláíráskor, hogy Magyarország kész támogatni a Nabucco-vezetékét, de úgy véli, a Déli Áramlat előbb épül meg.²⁶ Vitalij Martinyuk, az Ukrajnai Független Politológiai Intézet elemzője szerint az Európai Unió, pontosabban annak egyes tagországai, nyilvánvalóan Oroszország kezére játszanak abban, hogy erősítse befolyását Kelet-Európában, aminek több oka van: az EU országai között nincs teljes egyetértés, belső konszenzus számos kérdésben, így többek között az energiapolitikát és a biztonságpolitikát illetően;²⁷ az EU nem akar konfrontálódni Oroszországgal, éppen az energiafüggőség okán – ebben a kérdésben a Koszovó státusza körüli vita miatt is engedékeny politikát folytat; az EU nem kíván beavatkozni Ukrajna és Oroszország energiavitájába, Ukrajna számára csak tranzitország; az EU, főleg a régi tagállamok, energiaügyekben engedékeny politikát folytatnak Oroszországgal, hogy kiegyensúlyozzák az USA növekvő európai befolyását.²⁸

Ukrajna annak érdekében, hogy ne veszítse el szerepét az energiaszállításban, keresi a lehetséges megoldásokat. Így például energetikai projektek közös kidolgozását – energiaszállító a Kaukázustól Ukrajnán és Lengyelországon keresztül az európai piacokra – célzó megállapodást írt alá 2007 végén Vilniusban Lengyelországgal, Litvániával, Grúziával, Azerbajdzsánnal és Kazahsztánnal.²⁹ 2008 januárjában, Brüsszelben, Julia Timosenko ukrán miniszterelnök meglepő tervvel állt elő: építsék meg a Fehér Áramlatot, amely a közép-ázsiai gázt a Kaszpi-tengeren, Észak-Kaukázuson, a Fekete-tengeren és Ukrajnán keresztül vezetné Európába. Az EU nem mutatott nagy lelkesedést ez ügyben, tekintettel arra, hogy ez az ukrán javaslat az európai Nabucco alternatívája, így gyakorlatilag nincs realitása.³⁰

Záró gondolatok

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az ukrán–magyar kapcsolatokat az Ukrajna függetlenné válása óta eltelt bő másfél évtizedben nagy intenzitás jellemezte, változó hangsúlyokkal. Az államépítés és a nemzetépítés fő céljaival összhangban, Ukrajna számára az alapszerződések megkötését a kezdeti időszakban semmi nem írhatta felül fontosságban; Magyarország gyorsaságát e kérdésben azóta is döntő diplomáciatörténeti eseményként kezelik. Az eltelt időszakban folyamatos tárgyalások témáját képezték a határátkelők és a vízümpolitika problémái. A két ország együttműködésében 1999-től kezdődően kiemelt szerepet kap Kárpátalja és a kárpátaljai magyarok. Ez egyrészt Magyarország határon túli kisebbségekkel kapcsolatos politikájának tudható be, másrészt összefüggésben van Magyarországnak a NATO-hoz, majd az EU-hoz való csatlakozásával. A csatlakozást követően Ukrajna számára Magyarország többé nem képezte a külpolitika elsődleges szubjektumát, hanem elsősorban kereskedelmi és eurorégiós partnert jelentett. Politikai tekintetben mind Brüsszel, mind az észak-atlanti szövetség Budapest elé került. További eltávolodást eredményezett az orosz–magyar viszony erősödése 2007-től, elsősorban

az energiapolitika terén, s ez Ukrajna egyik legfontosabb stratégiai szerepe ellen hat. Oroszország az EU-ba irányuló új energiaszállítási folyosókkal megkerüli a volt szovjet tagköztársaságokat – Ukrainát és Belorussziát –, de megkerüli az EU-tagországok sorába lépett volt szovjet balti államokat is. E törekvésében számíthat a régi EU-tagállamokra, amelyek megengedő politikáját ukrán elemzők, mint láttuk, úgy magyarázzák, hogy a tagállamok ezáltal igyekeznek ellensúlyozni az Egyesült Államok növekvő európai befolyását. Mindeközben Németország megegyezik Oroszországgal az Északi Áramlatról, Magyarország csatlakozik a Déli Áramlat megépítéséhez, a közös európai uniós stratégiát pedig az Oroszországtól való függőségen enyhítő Nabucco tervbe vétele jelenti, úgy, hogy közben Közép-Ázsiában vannak orosz érdekeltségek, s az orosz–iráni kapcsolatok is felélénkülnek. Ukrajna a kaukázusi országokkal és Belorussziával próbál összefogni, s ebben az EU-tagországok közül Lengyelország a partnere, azon ország, amellyel szoros történelmi összefonódásai vannak. Az EU felé orientálódó Ukrajna számára a legfontosabb partner így nem Magyarország, hanem Lengyelország. (Jellemző, hogy az aszimmetrikus vízumpolitika is a lengyel mintát követi.) Magyarországgal a kapcsolat egyre inkább a kereskedelemre, a vízumpolitikára és a kisebbségek – ukrainai magyarok, magyarországi ukránok – kérdésére szorítkozik. A regionális együttműködés folyamatosan fejlődik, Magyarország pedig a Nyíregyházi Kezdeményezéssel próbálja felértékelni saját szerepét.

Az ukrán külpolitikában tehát Magyarország súlya, ha nem is látványosan, de változik. A kárpátaljai magyarok kérdése – azon belül a tiszamelléki járás és a vereckei emlékmű kérdése – jelenti a neuralgikus pontot. A magyar oktatási rendszer kialakításában kiemelkedő eredmény, hogy a beregszászi Kárpátaljai Magyar Főiskola volt az első olyan magyar felsőoktatási intézmény a Kárpát-medencében, amely a többségi állam által kibocsátott diplomát adhat végzőseinek. Az alapítványi fenntartású főiskola mellett, 2008 júniusában az állami fenntartású Ungvári Nemzeti Egyetemen is megalakult az önálló magyar kar. Ezzel egy időben Ukrainában az új, emelt szintű érettségi rendszer bevezetése van napirenden, amely gyakorlatilag ellehetetleníti a kisebbségeket: felsőoktatási intézménybe csak azok nyerhetnek felvételt, akik vizsgaközpontokban érettségiznek, ahol azonban kizárólag ukrán nyelven lehet vizsgázni. Az ukránok és az oroszok, akik számára kevésbé problémás az iskolákban kötelezően oktatott rokonnyelv elsajátítása, az ország lakosságának több mint 95 százalékát képezik; az összes többi nemzetiség egy százalék alatti. Az állam ezt nem homogenizációnak, hanem integrációnak nevezi.

A vereckei emlékmű – melynek felállítását a kárpátaljai magyarok kezdeményezték a honfoglalás 1100. évfordulójára – több mint tízéves története lassan az ukrán állam integritását feszegető kérdéssé vált. A Vereckei-hágó érintett része hétköznapi értelemben a „senki földje”, hiszen 1980-ig erre haladt az országút, utána azonban átadták az új, elkerülő utat. Kezdetben, amikor szóba került az emlékmű kérdése, az országban csak a magyarok voltak tisztában Verecke jelentőségével. Mára azonban egész Ukrainában a nacionalista felhangok kellékévé vált az ügy, abban az értelemben, hogy hol is van Ukrajna határa, és hol kezdődik Magyarország.

Jegyzetek

- ¹ Lásd többek között az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság 1962–1990 közötti külkapcsolataira vonatkozó dokumentumgyűjteményeket. *Українська РСР на міжнародній арені: Зб. Док. і матеріалів 1971–1975 рр.* Упоряд. Ю. Качуренко, Ю. Костенко, В. Сотников, І. Шевченко. Київ, 1981. Політвидав України; *Українська РСР на міжнародній арені: Зб. док. і матеріалів, 1981–1985 рр.* Київ, 1988. Політвидав України; *Україна на міжнародній арені: Зб. док. і матеріалів 1986–1990 рр.* Київ, 1993. Україна; *Українська РСР на міжнародній арені: Зб. док. і матеріалів 1962–1970 рр.* Київ, 1997. Політвидав України.
- ² Fedinec Csilla: Pártok és ideológiák Ukrajnában. Az egypártrendszerrel a politikai tömörüléseig. *Regio*, 2007. 3. sz. 69–94. o.
- ³ Ruszlan Gorevoj: A halott újságíró és az elnök sírásója. *Élet és Irodalom*, 2003. 26. sz.
- ⁴ Fedinec Csilla: Hatalmi játszmák Ukrajnában. Másfél évtized mérlege. *Kommentár*, 2007. 3. sz. 90–103. o.
- ⁵ Éger György: *Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában. Szempontok a határrégiók vizsgálatának elméleti megközelítéséhez.* PhD-értékezés. Budapest, 2000. http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/eger_gyorgy.pdf (letöltve: 2008-06-24); *A nagy szovjet cirkusz.* Zelei [Miklós] interjúja Zoltai Károly operatőrrel. <http://www.tvarchivum.hu/?id=204157> (letöltve: 2008-06-24).
- ⁶ Képviseleti kérdésre adott válaszában Göncz Kinga külügyminiszter úgy fogalmazott, hogy a magyar-magyar kapcsolatok „régijű” eszköze a kishatárforgalom, de van „generális megoldás” is: „*Ez pedig a vízummentesség (s nem a letelepedés nélküli kettős állampolgárság). Magyarországnak úttörő szerepet kell vállalnia [...] ebben a folyamatban.*” (2007. október 9.) <http://www.mkogy.hu/rom/03840/03840-0001.pdf> (letöltve: 2008-06-26). Ukrajnában nem ismerik el a kettős állampolgárságot.
- ⁷ *IRM-A magyar-ukrán kishatárforgalom szabályozásáról.* <http://jogalkotas.hu/drupal/node/1321> (letöltve: 2008-06-25).
- ⁸ Megállapodás az Európai Közösség és Ukrajna között a vízumok kiadásának megkönnyítéséről. *Az Európai Unió hivatalos lapja*, 2007. december 18. http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/4EA8C05D-90C5-43A2-AF97-AC2834CDA10F/0/EU_Ukrajna.pdf (letöltve: 2008-06-26).
- ⁹ Віталій Мартинюк: Українські перешкоди на шляху до скасування візового режиму з ЄС. *RU*. 14-й рік видання. № 2/520. 25 січня 2008 р.
- ¹⁰ Микола Держалюк: Угорська політика щодо України на сучасному етапі. In *Українська державність у ХХ столітті (Історико-політологічний аналіз)*. Київ, 1996. Політична думка.
- ¹¹ Ukrajna jogfolytonosnak tekintette a még 1991 májusában megkötött kisebbségvédelmi szerződést is. Володимир Литвин: Українсько-угорські відносини: історичні традиції та нові обрії співробітництва. *Голос України*, 29 травня 2004 р. Magyarországon viszont az ukrán-magyar alapszerződés – az alapszerződések korában az első ilyen dokumentum – kérdése belpolitikai vitákhoz vezetett. A központi kérdés az volt, hogy vajon az alapszerződéssel kapcsolatban Magyarországnak fel kellett volna-e vetnie a kárpátaljai magyarok kérdését. Az alapszerződés miatt támadták Antall József miniszterelnököt és Jeszenszky Géza külügyminisztert is. Többen az MDF és a MIEP szétválásának egyik okát is ebben látták. Vö. többek között Kis János: A kisebbségi kérdés az új világrendben. *Beszéld.* 2002. 4. szám; Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989–1999). *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. szám. Az ukrán elemzők azt emelik ki, hogy az MDF radikális szárnya és a Kiszgazdapárt ellenezte a ratifikálást, s legfőbbképpen azt kifogásolták, hogy a szövegben benne van: a felek nem támasztanak egymás irányában területi követeléseket. Vö. Ірина Бабинець: Становлення українсько-угорських міждержавних відносин (1991–1993 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 12. Відп. ред. Степан Віднянський. Київ, Ін-т історії України НАН України, 2003. 85–94. o.
- ¹² Олександр Задорожній: *Україна–Угорщина: Міст до наступного тисячоліття*. Київ, Парлам. вид-во, 2001; Угорщина і Україна: історія і сьогодення стосунків. In *Світ на рубежі двох тисячоліть*. Відп. ред. О. Савчук. Надвірна, 2001. Ч. II. 69–74. o.
- ¹³ *A magyar-NATO kapcsolatok története.* http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/Magyarország_a_NATOban/ (letöltve: 2008-06-24).
- ¹⁴ Віталій Білан: *Українсько-угорське співробітництво: формування системи міждержавних відносин у 1990-х роках*. Автореф. дис... канд. іст. наук. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004.

- ¹³ [Sz. L. L.]: Kijev a vízummentesség mellett. *Népszabadság*, 2002. augusztus 23.; ugyancsak a diplomáciai kapcsolatok felvételének 10. évfordulója kapcsán Anatolij Zlenko és Martonyi János külügyminiszterek közös cikkben hangsúlyozták a két ország közti jó kapcsolatokat. Zlenko elsősorban Magyarország vízumpolitikáját emelte ki, Martonyi pedig azt, hogy országa külpolitikájában elsőrendű érdek elősegíteni Ukrajna kapcsolatát a NATO-val és az EU-val. Анатолий Зленко – Янош Марто́ни: Україна – Угорщина: про пройдений шлях і про спільні прагнення на майбутнє. *Дзеркало тижня*. № 4 (379) 2 – 8 лютого 2002.
- ¹⁶ Володимир Євтух: Тенденції етнонаціонального розвитку українського суспільства. *Človek a spoločnosť*, 2001. № 3. <http://www.saske.sk/cas/3-2001/jevtuch.html>; az ukrajnai kisebbségpolitikai intézmények változásairól Viktor Котигоренко: Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні. *Політичний менеджмент*, 2004. № 6 (9) 48–63. o.
- ¹⁷ Létrehozását még a szovjet időszakban határozták el. Lásd *Jegyzőkönyv a nyilatkozathoz a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködési elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén*. <http://www.regione.taa.it/biblioteca/normativa/bilaterali/Ungheria%20Ucrainal.pdf> (letöltve: 2008-06-25).
- ¹⁸ Volodimir Jevtuh: *Az ukrán társadalom etikai-nemzeti sajátosságai*. Kézirat, megjelenés alatt: Fedinec Csilla – Szereda Viktória (szerk.): *Ukrajna színeváltozása 1991–2008. Politikai, gazdasági, kulturális és nemzetiségi attitűdök*. Regio Könyvek.
- ¹⁹ <http://www.kmtf.uz.ua/tortenet/index.htm> (letöltve: 2008-06-25).
- ²⁰ [szcs]: *Ez történt 2007-ben*. <http://www.karpatinfo.net/article55063.html> (letöltve: 2008-06-25).
- ²¹ Az Ukrajnában működő szabad gazdasági övezetekről: Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень „ЄвроРегіо Україна”. *Вільна економічна зона*. <http://www.eru.org.ua/index.php?page=1262> (letöltve: 2008-06-25).
- ²² [szcs]: Találkozó az államfővel. *Kárpátalja*, 2007. szeptember 21.
- ²³ A 2001. évi népszámlálás adatai szerint az ország lakosságának 77,8%-a ukrán, 17,3%-a orosz, a többi nemzetiség 1% alatti, köztük a magyarok is (0,3%). Kárpátalján az összlakosság 80,5%-a ukrán, 12,1%-a magyar, a többi nemzetiség 3% alatti. Kárpátalja területe 12,8 ezer km², Ukrajna területének 2,1%-a, a második legkisebb megye. Vö. Molnár József – Molnár D. István: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, 2005, KMP SZ.
- ²⁴ *Україна і світове господарство. Зовнішні економічні зв'язки України*. <http://ukr-tur.narod.ru/ekon/ukr/ukrsvit/ukrsvitgospod.htm> (letöltve: 2008-06-29).
- ²⁵ <http://www.feliciter.net/hid/?category=14> (letöltve: 2008-06-29).
- ²⁶ „Őnök gyorsabbak voltak...” MTI. <http://www.origo.hu/itthon/20080228-gyuresany-a-deli-aramlat-megelőzte-a-nabuccot.html> (letöltve: 2008-06-26).
- ²⁷ Az Északi Áramlat tekintetében Lengyelország és a balti államok a szárazföldi útvonal mellett foglalnak állást, Németország azonban beleegyezett, hogy a Balti-tenger alatt épüljön meg.
- ²⁸ Віталій Мартинюк: Україна на роздоріжжі нової міжнародної системи. *RU*. 14-й рік видання. № 9 (527) 17 березня 2008 р.
- ²⁹ Віталій Мартинюк: Газової кризи в Україні ще немає... *RU*. 13-й рік видання. № 33 (505) 12 жовтня 2007 р.
- ³⁰ Віталій Мартинюк: Зовнішня енергетична політика ЄС: висновки для України. *RU*. 14-й рік видання. № 3 (521) 11 лютого 2008 р.

Irodalom

- Бабинцев, Ірина: *Закарпаття в системі міждержавних відносин України і Угорської Республіки (1991–2004 рр.)*. Автореф. дис... канд. іст. наук. Ужгородський національний університет. Ужгород, 2004.
- Білан, Віталій: *Українсько-угорське співробітництво: формування системи міждержавних відносин у 1990-х роках*. Автореф. дис... канд. іст. наук. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004.
- Держалюк, Микола: Угорська політика щодо України на сучасному етапі. In *Українська державність у ХХ столітті (Історико-політологічний аналіз)*. Київ, 1996. Політична думка.
- Задорожній, Олександр: *Україна–Угорщина: Міст до наступного тисячоліття*. Київ, 2001, Парлам. вид-во.
- Зленко, Анатолий – Марто́ни, Янош: Україна – Угорщина: про пройдений шлях і про спільні прагнення на майбутнє. *Дзеркало тижня*. № 4 (379) 2 – 8 лютого 2002.

- Литвин, Володимир: Українсько–угорські відносини: історичні традиції та нові обрії співробітництва. *Голос України*. 29 травня 2004 р.
- Мартинюк, Віталій: Газової кризи в Україні ще немає... *RU*. 13-й рік видання. № 33 (505) 12 жовтня 2007 р.
- Мартинюк, Віталій: Зовнішня енергетична політика ЄС: висновки для України. *RU*. 14-й рік видання. № 3 (521) 11 лютого 2008 р.
- Мартинюк, Віталій: Україна на роздоріжжі нової міжнародної системи. *RU*. 14-й рік видання. № 9 (527) 17 березня 2008 р.
- Угорщина і Україна: історія і сьогодення стосунків. In *Світ на рубежі двох тисячоліть*. Відп. ред. О. Савчук. Надвірна, 2001.